سیر تحول پول

از: سیدمحمد باقری‌زاده

همه چیز، تابع پول است. (ضرب‌المثل انگلیسی)
دیروز

پول، تاریخی نسبتاً طولانی دارد و مبحث آن سرشار از اسرار و تناقضات است. هم‌چنان که "لوسین گیار" در مجله پیام یونسکو اشاره می‌کند[۱]: "پول حوزه ارتباطی محکمی ایجاد می‌کند که مردم در آن معیاری واحد و مشترک برای ارزیابی داراییها و بدهیهایشان استفاده می‌کنند." در این مورد استفاده از این وسیله به مشخص‌تر شدن تابرابریها منجر خواهد شد. پول میزان ثروت و در عین حال نموداری از فقر است. پول از یک طرف نشانگر قدرت دولت شد، اما از طرف دیگر، به علت سوءاستفاده‌ها، به وسیله‌ای تبدیل شد که قدرت دولت را به چالش می‌کشید.

برخلاف نظر اخلاقیون که به پول نظر خوبی ندارند و برخلاف نظر برخی از اقتصاددانان که نقش آن را درجه دوم دانسته‌اند، لیکن پول با حضور همیشگی خود در زندگی روزمره و با تسهیلاتی که در تجارت و رونق اقتصادی به‌وجود آورده، در برخی از مراحل زندگی بشر و تاریخ تمدن سهم تعیین‌کننده‌ای داشته است.

بیش از دو هزار سال قبل، ارسطو متوجه شد که پیش از آنکه استفاده از سکه رایج شود، مردم چیزهایی را که از آن‌ها زیاد در اختیار داشتند در مقابل اجناسی که نداشتند مبادله می‌کردند و این عمل به "متادوسیس" معروف بود. پول و یا در این مورد خاص "ماقبل پول" ابزار فعال زندگی بود. از این پول در هنگام تولد، ازدواج و عزاداری، به منظور اعلام جنگ و صلح، برای پرداخت غرامت جرائم جسمی و اخلاقی و نیز به عنوان وسیله‌ای برای فرونشاندن خشم خداوندان، باروری، و مرگ استفاده می‌شد.

این امر با اقتصاد تهاتری که در آن کالاها مستقیماً و بدون هیچ واسطه‌ای مبادله می‌شوند، تفاوت بسیاری دارد. با این حال پیدایش یک نظام عینی جهت سنجش ارزش هنوز با محدودیت روبرو بود.

به‌کارگیری پول با توسعه کشورها رشد سریعی پیدا کرد زیرا از این طریق مازاد ثروت به‌دست آمده از استثمار بردگان یا دهقانان و دارایی‌های حاصل از تجارت و غارت مردم کشور همسایه به‌کار گرفته می‌شد. در میان طیف وسیع کالاهایی که ذکر شد، جو و گندم بین‌النهرین، گندم و مس مصر و ارزن و ابریشم چین در جوامع کهن به عنوان پول استفاده می‌شد، اما سکه از ارزش خاصی برخوردار است، زیرا استفاده از آن تا به امروز تداوم یافته است.

امروز

اگر پول کم بیرون نرود، پول زیاد داخل نمی‌شود. (ضرب‌المثل چینی)

اگر چه پول به‌واسطه عملکردش به عنوان معیارسنجش ارزش، وجه‌الضمان اجتماعی به‌وجود می‌آورد، در عمل باعث اختلاف نیز می‌شد. هم‌چنین در اروپای قرن شانزدهم پول معبود جدیدی شده بود، با این وجود، همانند انسان که آفریننده پول بود، هنوز در جستجوی مرزهای قدرتش بود.

"جان کرگل" در مقاله افزایش بهای اسکناسهای پشت سبز می‌گوید[۲]: "در نیمه دوم قرن نوزدهم، لیره استرلینگ به عنوان پول رایج بین‌المللی در بالاترین حد قدرت خود بود. از میان تمامی رقیبان احتمالیش، دلار ایالات متحده به نظر می‌رسید کمترین شانس را برای جایگزینی آن دارا باشد. ایالات متحده امریکا، بدهکار مبالغ نامعلومی در سطح بین‌المللی بشمار می‌رفت، آن هم بدون یک بانک مرکزی و یک نظام پولی واحد و منحصر بفرد. دلار تنها در قرن بیستم، در نتیجه بروز یک سلسله حوادث درهم و برهم که به ایجاد اقتدار بانکداری مرکزی، سیستم اندوخته فدرال و پذیرش دلار به منظور قابل اعتماد کردن دولت فدرال منجر شد، به مراحل تسلط خود صعود کرد."

موقعیت انگلیس با جنگ جهانی اول (۱۹۱۸-۱۹۱۴) تضعیف شد، و دلار نسبت به لیره استرلینگ قوی‌تر شد، از این گذشته، نظام اقتصادی ایالات متحده، پس از یک رکود کوتاه مدت در دهه ۱۹۳۰-۱۹۲۰ به پیروزی دست یافت.

"گیزلن دلهلاس" در مقاله «مشکلات و مسایل متناقض پول» در مورد پول امروز می‌گوید[۳]: به نظر می‌رسد که اقتصاددانان در بیشتر مواقع دید بسیار خاصی نسبت به پول دارند. در قرن هیجدهم که بانکها اقدام به انتشار اسکناس کردند و به این ترتیب ایجاد پول بدون اتکاء بر تولید فلزات گرانبها امکان‌پذیر بود، اقتصاددانان این تلقی را انتشار دادند که پول پدیده‌ای ثانویه و فرعی است که می‌توان در مطالعات بنیادی قوانین اقتصادی از آن صرف‌نظر کرد. آنها با وجود غالب بودن این نظریه از آن هنگام، باز هم از "تهدیدهای معمول خود در مورد مضرات بی‌نظمی‌های پولی دست برنداشته و در عین آنکه به پول در عملکرد جوامع اقتصادی نقشی ثانویه نسبت می‌دهند، آن را باعث و بانی بی‌ثباتی اقتصادی می‌دانند.

پول در اقتصاد اسلامی

براساس مطالب مندرج در مقاله ارایه شده توسط آقای سیدحسین میرجلیلی و حجت‌الاسلام حسن نظری، مدرس حوزه علمیه به چهارمین کنفرانس سیاستهای پولی و ارزی در خصوص پول در اقتصاد اسلامی، و در کلیات مباحث نظری می‌گویند: "در متون اقتصادی چهار نوع تعریف مشخص از پول وجود دارد. این تعاریف چهارگانه عبارتند از:

۱- تعریف قانونی پول؛
۲- تعریف پول با اتکاء به مصادیق آن؛
۳- تعریف پول با اتکاء به وظایف آن؛
۴- تعریف پول با معیار مقبولیت عام آن، برای وسیله مبادله شدن.

● در تعریف قانونی پول، چیزی پول شمرده شده که قانون آن را به عنوان پول معرفی کرده باشد. و هر طلبکار نتواند از گرفتن بدهی خود به

صورت این وسیله خودداری کند.

● در تعریف پول با اتکاء به مصادیق، هر آن چیزی که قدرت ابراء داشته باشد و در عمل نقش واسطه مبادلات را ایفا نماید، پول شمرده شده است. معیار "درجه نقدینگی" نیز پول را از شبه پول متمایز می‌سازد. هر چند طی زمان مصادیق پول و شبه‌پول در حال تحول و تکامل بوده است.

● در تعریف پول با اتکاء به وظایف آن، هر چیزی که بتواند وظایف: "وسیله مبادله"، "ارزش استاندارد" (معیار سنجش ارزش) و "وسیله ذخیره ارزش" بودن را انجام دهد "پول" نامیده می‌شود.

● در تعریف پول با معیار مقبولیت عام، هر آن چیزی که برای وسیله مبادله شدن توسط عموم پذیرفته شده باشد، پول نامیده می‌شود.

تعاریف یاد شده در مورد هر دو نوع پول حقیقی و اعتباری صادق است. با پول شدن یک چیز، ارزش مبادله‌ای جدید به صورت بالفعل به‌وجود می‌آید. در واقع این ارزش مبادله‌ای به طور بالقوه، در چیزی که می‌خواهد پول شود وجود دارد. سپس بالعکس رغبت به آن، این ارزش مبادله‌ای بالقوه تبدیل به بالفعل می‌شود (۴).

فردا
پول "الکترونیک"

هنگامی که برای اولین بار طلا و نقره به صورت سکه زده شدند، پول به عنوان اولین وسیله پرداخت مطرح شد و سه مشخصه اصلی که آن را از دیگر موارد مشابه جدا می‌ساخت عبارت بودند از: راحتی، سادگی و سرعت استفاده.

هم اکنون وسیله جدیدی برای مبادله در حال شکل‌گیری است و به‌زودی در سطح جهان به جای پول کنونی پذیرفته خواهد شد. زیرا اعتقاد براین است که از پول موجود بهتر است.

"محمد صادق اشفعی" در مقاله پول الکترونیک در قرن بیست و یکم می‌گوید: "کارت ذخیره ارزش، همان راحتی و سادگی پول را دارد با این تفاوت که از پول بسیار سریع‌تراست. مردم پس از استفاده از این کارت‌ها درخواهند یافت که به دلیل انعطاف‌پذیری، این کارت‌ها از پول کنونی راحت‌ترند. داشتن یک کارت به این معناست که مشتری همیشه پول مناسب را دارد، عملیات بیشتری را می‌تواند انجام دهد که از پول عادی سریع‌تر است. این کارت کنترل شخص را بر بودجه خود ممکن می‌سازد چرا که مبلغ مشخصی قبلاً به آن داده شده است. این مبلغ به پول رایج داخل کشور کاملاً قابل تبدیل بوده و کارت فی‌نفسه قابل اطمینان است. صاحب‌نظران معتقدند که این نوع کارت بزودی جای پول را در سطح جهان خواهد گرفت."

این کارتها برای اولین بار در سال ۱۹۸۲ در فرانسه طراحی شد و هم اکنون در کشورهای زیادی از دنیا به‌کار گرفته شده است. مردم با کارت‌های از پیش‌پرداخت شده آشنایی دارند. این نوع کارتها که به‌منظور مصارف خاص تولید می‌شود هم اکنون جهت مواردی هم‌چون کارتهای تلفن و کارتهای وسایل حمل و نقل عمومی بسیار رواج دارند.

انتشار پول الکترونیک موسوم به "E-Cash" پس از جایگزینی طلا، بزرگترین انقلاب پولی به شمار می‌آید. اما پول رقمی "دیجیتالی" نهایت کار است و غیرقابل اجتناب می‌باشد (۵).

"بیل گیتس" در کتاب راه آینده که به فارسی ترجمه شده است در این خصوص در بخش ابزارهای اطلاعاتی که با پیدایش شاهراههای اطلاعاتی مورد استفاده قرار خواهند گرفت می‌نویسد: "دانشمندان هم اکنون مشغول کار بر روی ترانزیستورهای "پلاستیک" هستند که زمان "سویچینگ" این ترانزیستورها یک فمتوثانیه است. هر فمتوثانیه $\frac{1}{1,000,000,000,000,000}$ ثانیه است. بیشترین بخش ساختار شاهراه اطلاعاتی از کابل‌های فیبر نوری ساخته خواهد شد. فیبر نوری کابلی از جنس شیشه یا پلاستیک و بسیار نرم و شفاف است. شفافیت این کابل‌ها به اندازه‌ای است که اگر دیواری به ضخامت هفتاد مایل (حدود یکصد کیلومتر) از آنها بسازند و شمعی روشن در آن سوی دیوار بگذارند قادر خواهید بود آن را مشاهده کنید.

شاهراه اطلاعاتی چنان گسترده است که به هنگام شرح و وصف بیشتر به پدیده‌هایی افسونگرانه تا رخدادهایی واقعی شباهت دارند. در آینده با استفاده از همین شاهراههای اطلاعاتی کارت‌های هوشمند مالک خود را شناسایی و پول رقمی "دیجیتالی" بلیت‌ها و اطلاعات پزشکی و بسیاری اطلاعات دیگر او را ذخیره خواهند کرد.

اما هنگامی که شاهراه اطلاعاتی اهمیت شرایط جغرافیایی را کمتر کند، شاهد بانکهایی با خدمات پیوسته الکترونیکی خواهیم بود که هیچ شعبه‌ای ندارند - نه آجری دارند، نه ملاتی، و دستمزدشان هم پایین است. این بانکهای الکترونیکی با دستمزد پایینی که دارند به‌طور چشمگیری در رقابتی تنگاتنگ خواهند بود و معاملات از طریق ابزارهای رایانه‌ای انجام خواهد گرفت. بیشتر خریدها با استفاده از یک رایانه شخصی جیبی و یک "کارت هوشمند" الکترونیکی که ویژگیهای کارت‌های اعتباری، کارتهای ماشین سخنگوی خودکار و دفتر چک را یکجا دارد انجام خواهد گرفت و بنابراین به پول نقد کمتر نیاز خواهد بود.

تا همین چندین سال پیش سرمایه‌داران کوچک ترجیح می‌دادند به‌جای سرمایه‌گذاری بر روی کالایی، پول خود را در حساب پس‌انداز بانکی‌شان نگهداری کنند. اما همه این رویدادها مربوط به زمانی است که رایانه‌ها هنوز جهان را دگرگون نساخته بودند. هر چه کارایی شاهراه اطلاعاتی افزایش یابد، امکانات سرمایه‌گذاری گسترده‌تر خواهد شد. کارگزاران بورس که وظیفه‌شان همانند دیگر واسطه‌ها تنها جفت و جور کردن یک معامله است، احتمالاً به‌جز خرید اوراق بهادار خدمات دیگری هم به مشتریان عرضه خواهند کرد. آنها پیوسته آگاه نگاه داشتن خویش به ارزش خود خواهند افزود. اما هنگامی که شاهراه اطلاعاتی امکان دسترسی تقسیم به بازارهای مالی را برای مصرف‌کنندگان متوسط خود فراهم کند حجم معاملات به سرعت بالا خواهد رفت (۶).

منابع

۱- لوسین گیار، گردانندگان و دلالان اروپای رنسانس، مجله پیام یونسکو شماره ۲۳۶- خرداد ماه ۱۳۷۱.
۲- جان کرگل، «افزایش بهای اسکناس‌های پشت سبز»، مجله پیام یونسکو، شماره ۲۳۶
۳- گیزلن دلهلاس «مشکلات و مسایل متناقض پول»، مجله پیام یونسکو، شماره ۲۳۶
۴- پول و اقتصاد اسلامی، مجله بانک و کشاورزی شماره ۴۴- آذرماه ۱۳۷۳
۵- محمد صادق اشفعی، «پول الکترونیک در قرن بیست‌ویکم»، مجله تدبیر شماره ۵۶- مهرماه ۱۳۷۴
۶- بیل گیتس، «راه آینده»، ترجمه محمدعلی آسوده، انتشارات ستارگان چاپ اول